

Filosofiske Anmeldelser

Nr. 2

Årgang 7, 2019

Dansk Filosofisk Selskab, DFS, har blandt andet til formål at udbrede filosofisk interesse og forståelse i samfundet. Meningen med nærværende tidsskrift, *Filosofiske Anmeldelser*, som udgives af DFS, er således at stimulere til læsning af nyere, dansksproget filosofisk litteratur. Tidsskriftet vil i tillæg bringe anmeldelser af oversat, udenlandsk filosofisk litteratur. Anmeldelserne er skrevet af filosofistuderende og filosoffer. *Filosofiske Anmeldelser* redigeres af lektor og ekstern lektor mag.art Erik Bendtsen.

Indhold

- Den visse, uvisse kamp om demokratiet.** Jan-Werner Müller: *Kampen om demokratiet. Politiske ideer i det tyvende århundredes Europa*, v/ Tobias Kjeldgaard .....s. 32
- Frygtløshedens filosofi.** Friedrich Nietzsche: *Vi frygtløse*, v/ Thor Hennelund Nielsen.....s. 38
- Menneskets kamp om sig selv.** David Budtz Pedersen, Finn Collin & Frederik Stjernfelt (red.): *Kampen om mennesket*, v/ Andreas Beyer Gregersen.....s. 42
- En tilbliven.** Christoffer Boserup Skov: *Bliv til – en filosofisk arbejdsbog*, v/ Lise Sølund.....s. 47
- Rundt om Marx.** David McLellan: *Karl Marx – En biografi*, v/ Jane Straschnaja.....s. 50
- Karl Marx' lagen over hovedet.** Ronan de Calan & Donatien Mary: *Karl Marx' genfærd*, v/ Andreas Beyer Gregersen.....s. 56
- Den personlige eksistens.** Luigi Pareyson: *Eksistens og person*, v/ Lise Sølund.....s. 58
- Verden er død, længe leve filosofien!** Markus Gabriel: *Hvorfor verden ikke findes*, v/ David Larsson.....s. 61

Den visse, uvisse kamp om demokratiet

Jan-Werner Müller (oversat af Jakob Rosendal og Bjarke Skærlund Risager)

Kampen om demokratiet. Politiske ideer i det tyvende århundredes Europa

Informations Forlag

428 sider

Kr. 349,95

v/ Tobias Kjeldgaard, cand.mag. i filosofi og historie fra Syddansk Universitet

Én af Europas førende intellektuelle, Jan-Werner Müller, kan nu læses på dansk. Originalværket *Contesting Democracy* (2011) har fået en fin og letlæselig oversættelse af Jakob Rosendal og Bjarke Skærlund Risager. Oversættelsen er blevet forsynet med et nyt forord af Müller, hvor han pointerer, at det stadig alt sammen handler om demokrati: Demokratiet er "det eneste mulige spil," men vi "synes at være mindre og mindre sikre på [...] spillets regler" (s. 8). Derfor er Müllers værk stadig højaktuelt, fordi det ikke forsøger at foretage "øjeblikkelig idehistorie" (s. 9), men derimod forsøger at rekonstruere demokratiets intellektuelle grundlag, der for mange fremstår "nedbrudt eller næsten fuldstændig glemt" (s. 368).

Den politiske histories mellemfigurer

I stedet for at antage at politiske aktører er inspirerede af udførlige verdenssyn udtænkt af store tænkere, fokuserer Müller på den politiske histories *mellempfigurer* – det være sig alt fra statsmandsfilosoffer til advokater og "bureaukrater med visioner" (s. 17). Müller fokuserer dermed på alt det, der sker mellem *academia* og de politiske institutioner og forsøger derved at begribe, hvordan og hvorfor *almindelige* mennesker blev overbevist om ideologierne i det 20. århundrede. På denne måde giver Müller også et spændende indblik i, hvordan der i det 20. århundrede blev kæmpet om demokratiet – både på den verdenspolitiske scene og i de private hjem – og hvordan vi stadig må kæmpe om demokratiet.

Hvem var ikke demokrat? Kampen om demokratiet i det 20. århundrede

Allerede i 1920 kunne Vilfredo Pareto proklamere, at den demokratiske ideologi magt var så stor, at alle mere eller mindre accepterer demokratiet – eller

i det mindste "lader, som om de accepterer den" (s. 25). Det skulle blive et kendetegn for hele det 20. århundrede. Demokratiet var kommet for at blive, men spørgsmålet var hvilken form, det skulle antage. Selvom Müllers fremstilling kommer vidt og bredt og dækker et helt århundrede (og lidt til), formår han på fremragende vis at belyse, hvordan de mange ideologier og konflikter kredsede – og ikke mindst kæmpede – om demokratiet. Det 20. århundrede var fyldt med demokrater og demokratier, men der var stor forskel på, hvad der mentes med demokrati. Det var på mange måder demokratiets århundrede, fordi alle – selv fascismen og kommunismen – "spillede inden for de demokratiske værdiers register" (s. 19). De totalitære stater anså faktisk ofte sig selv for at legemliggøre den demokratiske stat *par excellence*. Vi endte dog ikke med et *totalitært* demokrati, heller ikke med det liberale demokrati som sådan, men derimod med "et bestemt slags liberalt demokrati – et, der var langt fra mange af de demokratiske idealer, der var blevet formuleret gennem det 20. århundredes historie" (s. 368). Men hvordan gik det til?

Første kapitel, "Den flydende masse", kredser om Max Webers tænkning. Med udgangspunkt i det 19. århundrede og dets tryghed og parlamentarisme mente Weber, at traditionel legitimitet (modsat formel-juridisk legitimitet og personlig karisma) ville forsvinde, og at "europæerne for evigt var indtrådt i den demokratiske tidsalder" (s. 28). *Die Entzauberung der Welt* og demokrati hang uløseligt sammen. Alligevel holdt den traditionelle legitimitet stand, i hvert fald indtil 1. Verdenskrig, der ikke blot splintrede liberalismen og tidens tryghed, men også enhver traditionel (monarkisk) legitimitet: "For første gang i Europas historie blev republikker således reglen snarere end undtagelsen" (s. 41).

Med 1. Verdenskrig fulgte *masserne*. Krigen krævede "en hidtil uset mobilisering af befolkninger" (s. 41), og som resultat heraf fik store dele af disse også lov til at stemme. Dette skete dog ikke uden ængstelighed: "*masserne* var et kvalitativt og ikke kvantitativt problem. *Massemennesket* var primært kendetegnet ved det, det manglede: det 19. århundredes gode liberale selvs formodede egenskaber, frem for alt rationalitet og selvbeherskelse" (s. 44). Det mente Lenin og co. også, da de under den russiske revolution ville skabe *nye mennesker* til et *arbejderdemokrati*: Arbejderne var for dumme til, at demokratiet kunne betros dem, og derfor måtte de i første omgang nøjes med

proletariatets diktatur og ”sætte deres lid til en avantgarde bestående af fuldkommen forpligtede revolutionære med specialiserede færdigheder og en højt udviklet socialistisk bevidsthed” (s. 62). Den russiske revolution var blot et første forsøg på at eksperimentere med politiske former og principper.

Andet kapitel, ”Mellemløstidens eksperimenter: At skabe folk, at genskabe sjæle”, omhandler de marxistiske eksperimenter i mellemløstiden. Generelt led bevægelserne under, at det aldrig lykkedes at fjerne ”spændingen mellem ønsket om at overholde det parlamentariske demokratis regler og muligheden for en voldelig forstyrrelse af klassekræfternes ligevægt” (s. 99). Én af årsagerne hertil var endvidere, at man aldrig blev enige om, *hvad* marxismen var: Var den videnskab, historisk nødvendighed, politisk vilje, rationel moral, et cetera? Mellemløstidens mest vidtrækkende eksperiment var *stalinismen*. Den var også tidens, hvis ikke hele det 20. århundredes, største gåde, da stalinismen på mange måder var selve indbegrebet af irrationalitet – modsat nazismen, som havde en (ganske vist pervers form for) rationalitet, således at man vidste, om man var udsat og hvorfor, hvilket bestemt manglede under stalinismen: ”Nazisterne udviste med andre ord galskab, men deres galskab havde en metode. Stalinismen syntes at være både gal og metodeløs” (s. 128f). Stalins irrationelle politik havde dog ét rationale: likvideringen af vidner til hans manglende bedrifter gennem revolutionen. Karakteristisk for hele det 20. århundrede var selv folk som Stalin tilsyneladende demokrater. Der afholdtes valg i Sovjetunionen, men kun i ”et forsøg på at skabe et folk uden nogen mulighed for meningsforskelle, og ”afvigelser,” et nominelt ”demokrati,” hvorfra uenighed (og uvished) var blevet elimineret en gang for alle” (s. 139). Trods dens mange mangler viste stalinismen sig faktisk at være ”en levedygtig eksportvare” (s. 143) modsat fascismen – en *Fascistisk Internationale* ville være et decideret paradoks – og sejren i 2. Verdenskrig øgede Stalins legitimitet, selvom sejren hverken skyldtes marxisme eller stalinisme.

Tredje kapitel, ”Fascistiske subjekter: Den totale stat og *Volksgemeinschaft*”, behandler fascismens og nazismens idéer. Fascismen og nazismen var tænkt som ”svar, der var specifikt rettet mod massedemokratiets tidsalder – et alternativ” (s. 150). Midlet var at herske over masserne og engagere dem i en konstant *kamp*. Müllers mellemløstid udgøres her af Sorel, hvis tænkning var en legitimering af, at ”bevægelsen skulle være alting,” hvilket indebar, at

"anstrengende og ofte voldelig *kamp* skulle være alting" (s. 154). Denne *alt-eller-intet*-tankegang var faktisk ganske udbredt blandt tyske intellektuelle, hvorfor Müller sagtens kunne have analyseret synspunkter hos for eksempel Jünger, Schmitt og Heidegger (jævnfør Chr. Graf von Krockows forfatterskab*). Fascismen og nazismen delte opfattelsen af den evige kamp, men det skulle også være med til at punktere dem som idéer/ideologier, for da de først var slået på slagmarken, havde de tabt den kamp, som ellers skulle være evig: "Fascismen havde ganske enkelt ikke råd til at tabe – nogensinde" (s. 195).

Selvom fascismen/nazismen anses for det stikmodsatte af demokrati, mente de at legemliggøre "en ægte form for demokrati" (s. 170). Det er her værd at huske, at de ikke greb magten ved revolution eller magtovertagelse, men faktisk "*delvist* spillede inden for demokratiets register" (s. 184) – i hvert fald indtil, at de afskaffede de demokratiske institutioner og valghandlinger. Schmitt argumenterede her belejligt for, at demokrati kunne adskilles fra parlamentarismens idé om repræsentation: "Ægte demokrati var baseret på identiteten mellem de regerende og de regerede" (s. 184). Selvom dette spil på demokratiet var *taktisk*, er det et vidnesbyrd om, at demokratiet var kommet for at blive, men spørgsmålet var selvfølgelig, hvilken form for demokrati der ville udspringe af Europas genopbygningstænkning – hvis noget overhovedet?

Fjerde kapitel, "Genopbygningstænkning: Selvdisciplinerede demokratier, "Folkedemokratier"", er Müllers forsøg på at indsætte *kristendemokratiet*, ikke socialdemokratiet, som den vigtigste faktor for opbygningen af efterkrigstidens politiske orden og velfærdsstat (i hvert fald uden for Skandinavien). Det afgørende var, at kristendemokraterne blev fuldblodsdemokrater efter 1945. Denne udvikling var utænkelig uden Maritain, da det var hans tænkning, der muliggjorde en tilnærmelse mellem katolicisme og moderne idéer som demokrati og menneskerettigheder. Dog var det ikke filosofiske idéer, men derimod en "handel med idéer" (s. 217ff), der var altafgørende og sikrede stabilitet – for eksempel kunne liberale leve med traditionel moral, hvis katolikker kunne acceptere markedet, og det var kristendemokrater, der formidlede sådanne forlig og sikrede stabilitet. Meget foregik bag scenetæppet, særligt det spirende EF-samarbejde, men det var "et troværdigt svar på farerne ved folkesuveræniteten" (s. 222), som havde plaget Europa de sidste årtier. Kristen-

demokraterne gav "borgerne [mulighed for] at vende sig bort fra politik, hvis de ønskede det. Mange borgere ønskede intet andet" (s. 205). Stabilitet var *alfa og omega*, og derfor blev konsensus, at demokratiet måtte *disciplineres*. Hertil oprettedes forfatningsdomstolene som *checks and balances* og dermed skabtes et *militant* og forsvarsparat demokrati, som ikke skulle skabe nye mennesker, men "sætte grænser for dem, der eksisterede" (s. 230).

I Central- og Østeuropa blev enhver opposition mødt med tanks og Warszawa-pagtens soldater. Kommunismen spillede på "de demokratiske værdiers register," men der var reelt tale om opførslen af et "demokratisk deltagelsesteater". Det var *folkedemokratier* uden folkelig deltagelse. Alligevel kan Müller med rette hævde: "Central- og Østeuropas folkedemokratier fremstillede sig selv som værende i direkte *demokratisk* konkurrence med Vesten" (s. 246).

Femte kapitel, "Stridens nye tid: Mod et faderløst samfund", omhandler efterkrigstidens første strid om demokratiet: 68-oprøret. 68erne var mistænkelige over for enhver form for autoritet og ønskede sig et demokrati baseret på autonomi og anti-autoritet fremfor efterkrigstidens disciplinerede – eller med Dutschkes ord "formelle" eller "ufornuftige" (s. 274) – demokrati. Som så ofte før i det 20. århundrede ville de marginaliserede ikke af med demokratiet, men derimod blot have et andet og bedre. Bevægelsen fik ikke gjort kål på efterkrigstidens demokrati, og de løste aldrig autoritetsproblemet: Hvordan skal man kæmpe for en politisk revolution og samtidig afsværgе al autoritet, når nu revolutionen synes at kræve et revolutionært kollektiv med en vis organisation og følgelig, *horrible dictu*, autoritet? Selv 68erne havde autoriteter. De hed Marx, Mao og Marcuse. Müller anser feminismen som oprørets vigtigste skikkelse – og erkendelse: Studenterlederne var "mænd, der satte kvinder til at lave te eller kaffe, der fik dem til at kopiere løbesedler" (s. 305), eller fik dem "overtalt" til at tage det værste seksuelle tryk. Mænd – såvel i arbejderbevægelsen som i 68 – kæmpede altid for mænd, og der måtte altså opstå en kvindekamp uafhængig af den socialistiske bevægelse.

Sjette kapitel, "Antipolitik og fornemmelsen for en afslutning", drøfter særligt, hvilken rolle den intellektuelle skulle spille efter 68: Skulle den intellektuelles rolle være *almen* eller *specifik*? På den ene side stod frihedsskribenten Sartre, der talte "moralsk sandhed til magten" (s. 330), samt rationalister, der ville

planlægge al politik med "den intellektuelle-som-planlægger" (s. 341). På den anden side stod intellektuelle som Foucault, der søgte at agere specifik intellektuel ved at få "beskidte hænder" som dybdegående journalist (s. 331f), og Oakeshott der angreb for eksempel Poppers rationalisme ved at hævde, "at den politik jeg har i sinde, er en *samtalens politik* i modsætning til din *argumentationens politik*," fordi han mente, at "*ingenting* [...]" er fælles for alle mennesker" (s. 344). Nye vinde blæste – væk med politisk rationalisme, ind med autonomi. Også i Central- og Østeuropa ønskede man sig autonomi, men efter fiaskoerne i Ungarn 1956 og Prag 1968 måtte de forsøge sig med en ny og radikal strategi: at tage deres regeringer på ordet. I stedet for "at tale til regimerne i et marxistisk sprog, [...] gjaldt det om at tale til ens medborgere i et uforurennet moralsk sprog" (s. 351). Der var ikke tale om et politisk oprør, men et moralsk hvor "angiveligt apolitiske dyd[er]" viste sig at have "vidtrækkende politiske implikationer" (s. 353). Kort sagt: Folk holdt simpelthen op med at være bange, og dermed viste Sovjetunionen sig at hvile på et stort "bluffnummer" (s. 357). Tilbage stod demokratiets endegyldige sejr – eller hvad?

Demokrati som institutionaliseret uvished

Ovenpå et kort**, men hårdt århundredes kampe om demokratiet, som syntes endeligt afsluttet med Berlinmurens fald og liberalismens endelige sejr, kunne det overvejes, om der nu ikke er flere kampe for demokratiet. Har vi det lettere end dem, der levede – og kæmpede – før os? Er demokratiet nu endegyldigt "Vestens naturlige ståsted" og "det eneste mulige spil" (s. 23, 8), der er tilbage at spille? Ifølge Müllers fremstilling er det en illusion, at Vestens og Europas naturlige ståsted skulle være demokratiet – også selvom demokratiet faktisk synes at være det eneste, legitime spil tilbage. Der er med andre ord masser af kampe foran os. Dette skyldes selve demokratiets natur: "Demokratier er delikate blandinger af konflikt og samarbejde" og har "en form for institutionaliseret uvished" (s. 11), der bør føre til, at man ved uenighed ikke skal kvæle sin modstander. Men det er faktisk netop det, der sker i samtiden: Visse påståede demokrater søger den samme form for uvished, totalitarismen søgte, ved at forsøge at kvæle enhver modstand mod deres opfattelse. På den ene side ses en øget "teknokratisk tilgang til regeringsførelse: Ledere påstod på effektiv vis, at der kun var én rationel løsning på krisen; debat var ganske unødvendigt, og at være uenig med de foreslåede løsninger var ensbetydende

med at afsløre sig selv som irrationel” (s. 12). På den anden side – og som reaktion mod dette – fremkom populisternes, der med rette kunne indvende, at ”et demokrati uden valgmuligheder er en selvmodsigelse” (s. 12). Deres modsvar var dog ikke en tøddel bedre: ”Teknokraternes antipluralisme (kun én rationel løsning!) blev imidlertid faktisk afspejlet af populisternes, der anførte, at der kun er en autentisk folkelig vilje (og at populisternes er de eneste, der kender den; debat er unødvendigt, og at være uenig var ensbetydende med at erklære sig selv en forræder af folket)” (s. 12). Vi står med andre ord midt i en kamp om demokratiet: Er der kun én mulig løsning inden for demokratiet, eller er der flere? Ifølge Müller må vi tage kampen op og kæmpe for et pluralistisk, ikke et totalitært, demokrati. Vi er slet ikke færdig med at kæmpe – for når demokrati er institutionaliseret uvished, viser den visse, uvisse kamp om demokratiet sig: Det er sikkert og vist, at vi må kæmpe om demokratiet, men hvordan kampen ender, er endnu uvist.

* Særligt Krockows *Die Entscheidung. Eine Untersuchung über Ernst Jünger, Carl Schmitt, Martin Heidegger* (1958).

** Eric Hobsbawm har givet det 20. århundrede betegnelsen ”det korte århundrede” (fra 1914-1989).

Frygtløshedens filosofi

Friedrich Nietzsche

Vi frygtløse

Forlaget Mindspace, 2018

146 sider

Kr. 200,-

v/ Thor Hennelund Nielsen, Cand. mag. i filosofi fra Syddansk Universitet.

Modet har altid været en af filosofiens kardinaldyder. ”Sapere aude!” lyder for eksempel et af oplysningsfilosoffernes mottoer, ”vov at vide!”. I den henseende er *Vi frygtløse* såre traditionel. I andre er den det stik modsatte: præget af såvel opbrud som undergangsstemning, men også – og netop i kraft heraf – fortrøstning og glæde. Begge tendenser trives og forenes i Friedrich Nietzsches

senværk *Vi frygtløse*, som nu er blevet glimrende oversat af Niels Henningsen og udgivet på Forlaget Mindspace.

Vi frygtløse fra 1887 er ret beset et addendum til *Den muntre videnskab* fra 1882, der her har fået en selvstændig udgivelse, som består af et nyt forord, godt 40 mindre tekststykker samt et par digte fra 'Prins Vogelfrei'. Som det så ofte er tilfældet for den senere Nietzsches litterære produktioner, er værket skrevet i aforistisk form. Og lige så karakteristisk er, at aforismerne ikke er sammenhængende, skønt de er tematisk beslægtede, da mange af dem er variationer over de samme temaer. Umiddelbart emmer alt af kontinuitet mellem den oprindelige version fra 1882 og genudgivelsen af denne med tilføjeisen *Vi frygtløse* fra 1887, men det er værd at bemærke, hvad der er hændt i mellemtiden: udgivelsen af *Således talte Zarathustra* i 1883. På både den biografiske og filosofiske front var Nietzsches tilværelse i denne periode præget af uro og opbrud, hvilket har givet værket en særlig valør. Stilen er, som Henningsen påpeger i forordet, blevet mere uforsonlig. Eksempelvis er det tankevækkende, at hvor det i den oprindelige *Muntre Videnskab* (primært) var 'det gale menneske', der forkyndte Guds død i al dens konsekvens, er det nu Nietzsche selv, der – i første sætning af første aforisme efter forordet – udpensler, hvor grel denne "største nyere begivenhed" (§343) er – som om der førhen stadig var et behov for at distancere sig fra denne erkendelse. Den slags behov må den frygtløse skille sig af med.

Tankegangen i *Vi frygtløse* danner ikke et logisk og konsistent system af hoved- og følgesætninger, og derfor vil jeg heller ikke anmelde værket som et sådant. Dog er det nye forord værd at hæfte sig ved, for det har en særlig programmatisk karakter, da det indeholder denne opbrudstids nye erkendelsesmæssige landvindinger i rids. Særligt to tankegange er her afgørende: henholdsvis tanken om det, man kan kalde for *den nye begyndelse*, samt tanken om spillet mellem irrationalitetens og rationalitetens kræfter i mennesket – eller, og det hænger for Nietzsche sammen, forholdet mellem 'sundhed' og 'sygdom'.

Værkets udgangspunkt er slet og ret en *tabserfaring*; det, der er gået tabt, er den gamle verden med dens gamle værdier og metafysiske koordinatsystemer, skriver Nietzsche i forordets første aforisme. Men fremfor at begræde

dette tab bør man glædes over det, for undergangen forløser. Tabet har nemlig bevist, at tavlen *kan* vaskes ren, og at en ny begyndelse *kan* indfinde sig, forudsat at mennesket har modet til det. I efterskæret af den gamle verden bliver det for Nietzsche ligeledes tydeligt, hvad der kendetegnede de gamle værdier, nemlig at de ikke hvilede på et solidt fundament, men var udtryk for en 'sygelig' livsanskuelse. Den befrielse, der indtræder, er derfor at ligne med den lettelse, som indfinder sig, efter sygdommen har sluppet sit greb. Sygdommen og krisen indeholder altså i sig et forløsende og emancipatorisk potentiale.

Hermed er et af hovedgrebene i *Vi frygtløse* antydnet: menneskets åndsprodukter – det være sig filosofi, kunst, religion, moral og så videre – er ikke resultatet af en "skuen" og erkendelse af verdens dybeste sandheder, men udtryk for menneskets egen åndelige og fysiske habitus. Frit formuleret betyder det, at al filosofi er 'fysiologi', og at sandhed handler om 'sundhed' – det er dette omslag, der er kernen. Derfor har den frygtløse også til opgave at diagnosticere, hvorvidt menneskets gøren og laden er udtryk for en sygelig eller sund livsindstilling. Diagnosticere kan man imidlertid kun, for så vidt man leder efter årsager, og fremgangsmåden bliver således, som Nietzsche – ikke uden en vis selvfølelse – skriver i aforisme 360, ikke at analysere menneskets handlingsliv, men hvad der ligger til grund for, at det handler på en bestemt måde og har bestemte værdier.

Disse principper ligger til grund for tankegangene i *Vi frygtløse*, og med dem in mente kommer man vidt omkring – Nietzsche hudfletter såvel de europæiske samfund og deres selvforståelse som moral, religion og så videre. I aforisme 347 spørges der eksempelvis til 'De troende og deres behov for tro'. Er man bekendt med Nietzsches religionskritik, overrasker det formodentlig ikke, at svaret er, at troen er et rent 'fysiologisk', altså eksistentielt, behov for sikkerhed samt et forsøg på at afværge frygten for 'skuffelser' – menneskets trosforhold er et direkte barometer for livsduelighed. Fra et filosofihistorisk perspektiv er det interessant, hvordan Nietzsche i denne sammenhæng foregriber sin teori om tro som en sublimeret vilje til at opnå magt, der i *Moralens genealogi* får en afgørende betydning. Generelt forefindes flere af de afgørende begreber i senforfatterskabet in spe i *Vi frygtløse*.

Det ville dog ikke være retvisende at karakterisere Nietzsches anliggende som rent destruktivt; målet er ikke at kaste vrage på traditionen, blot fordi det er tradition, men handler snarere om at afdække, hvad der er 'levedygtigt', og hvad der ikke er. Nietzsche holder eksempelvis fast i tanken om Europa; ikke som et fællesskab af nationer med egne særpræg, men som et åndeligt fællesskab af skønånder. Bemærkelsesværdigt er det, at eksempelvis Luther hyldes, fordi han med sin reformation stod for den individualisering af troen, som støbte kuglerne til afviklingen af kristendommen som verdensomspændende, verdslig institution (aforisme 358). Der er således stadig reminiscenser af oplysningsprojektet, som Nietzsche tilslutter sig, skønt oplysningstænkernes ønske om absolut sikkerhed og sandhed må vige. I Nietzsches optik tangerer dette ønske nærmere et behov eller en trang og bliver derved neurotisk.

Hvad den førnævnte sundhed nærmere består i, løfter Nietzsche sløret for i behandlingen af romantikken, hvormed der ikke tænkes på en idéhistorisk fase, men på den kunst som "... lider af *livets forarmelse*, der søger ro, stilhed ... forløsning fra sig selv gennem kunst og erkendelse ..." (aforisme 370). Anderledes formuleret: den kunst, der søger forløsning fra lidelsen og derved er grundlæggende eskapistisk. Denne kunst er usund, fordi den ikke er levedygtig, i og med at den ikke kan acceptere tilværelsens elementære lidelsesfuldhed – og det underforstår Nietzsche, at livet er. Den sunde kunst derimod er udtryk for 'livsoverskud' og livsfylde, for den forekommer "... det onde, meningsløse og hæslige ligesom tilladt, som følge af et overskud af avlende, befrugtende kræfter, der kan gøre enhver ørken til en frodig grøde" (ibid.). Den sunde har ikke behov for at trænge bag virkelighedens slør for at afdække evigheden; for hende er 'overfladen' og 'skindet' (Schein) tilstrækkelig, og tilværelsens destruktive og skabende kræfter virker ansporende for livsudfoldelsen. For Nietzsche bereder modgang altså mennesket en større lykke, end enhver tænkelig medgang kan, men det er en lykke i anden potens.

At Nietzsche ikke er dette ideal tro, men at trangen til at demaskere og afsløre ofte får overtaget i *Vi frygtløse*, er en anden sag. Det vedkender han sig i forordet og byder det velkomment; der er, som han skriver, "aprilvejr" i bogen. Selvmodsigelsen er i sig selv ganske konsistent med Nietzsches idealer, netop fordi han mener, at store ånder opsøger store konflikter – ikke mindst dem, der hersker i mennesket selv. Og det er immervæk denne stadige strid mellem

det forgangne og indstiftelsen af det nye, mellem sundhed og sygdom, mellem livslede og livsfylde, der er selve nerven og kraften i *Vi frygtløse*.

Henningsen leverer en rutineret oversættelse, og den store fortrolighed med stoffet afslører sig hurtigt. Sproget flyder og synger, og det er ikke så lidt af en bedrift med en så stiliseret skrivestil som Nietzsches. I forordet bliver de tilblivelses- og virkningshistoriske træk ved værket ligeledes trukket op på kyndig vis, selvom det ikke byder på de store overraskelser, hvilket det naturligvis heller ikke bør i en oversættelse, hvor værket er i centrum. Resultatet er en absolut læse- og 'tanke'værdig bog.

Menneskets kamp om sig selv

David Budtz Pedersen, Finn Collin & Frederik Stjernfelt (red.)

Kampen om mennesket

Hans Reitzels Forlag, 2018

447 sider

Kr. 350,-

v/ Andreas Beyer Gregersen

Den nye antologi *Kampen om mennesket – forskellige menneskebilleder og deres grænsestrid*, som er redigeret af tre anerkendte professorer fra Aalborg Universitet, David Budtz Pedersen, Finn Collin og Frederik Stjernfelt, er et broget og enestående værk. Med mange faglige perspektiver tilbydes læseren gennem de over 400 sider væsentlige indsigter i og nye forståelser af, hvad det vil sige at gøre sig forestillinger om mennesket inden for ikke bare den videnskabelige verden men også inden for politik, kultur og den bredere offentlighed. På den måde er det ambitionen at præsentere os for en række aktuelle 'menneskebilleder' eller 'menneskeopfattelser', som særligt er præget af humanvidenskaberne, der ifølge redaktørerne netop har som sit centrale omdrejningspunkt, hvad mennesket er for en størrelse. Bogens første del præsenterer derfor først otte idealtyper af forskellige menneskebilleder, mens anden del omhandler forskelligartede 'arenaer' i samfundet, hvor nogle af disse menneskebilleder både støder sammen og filtrer sig ind i hinanden.

Selvom de fleste af antologiens artikler er velskrevne og interessante, fremstår bogen i sin helhed ikke desto mindre som et forvirrende potpourri – der mangler simpelthen mere klarhed over, hvad man egentlig undersøger og en mere konsistent samt nuanceret brug af disse idealtypiske 'menneskebilleder', som i visse artikler synes nærmest at være udeladt, mens andre derimod henviser til dem igen og igen, som om de pludselig er blevet selvforklarende. Antologiens forfattere kunne derfor godt have tyet mere til begrænsningens og dermed detaljens kunst frem for den forcerede helheds kunst.

Virkelighedens idealisme

Selve antologien er et resultat af et forskningsprojekt, som siden 2016 har haft til formål at kortlægge humanioras værdi i samfundslivet, og det understreges eksplicit i indledningen, at det at udvikle, fremme og nuancere menneskeopfattelser lige præcis kan anses som en særlig værdi, der stadig knytter sig til humaniora og dens forskelligartede videnskabelige discipliner. Menneskeopfattelserne, der udfoldes i værket, er dog ikke udelukkende udvalgt efter, hvor meget de diskuteres inden for humaniora, men lige så meget efter deres betydning for især den nyere tids samfundsliv. Det er i den forbindelse, at det giver god mening at starte med det, som ifølge redaktørerne er det mest toneangivende menneskebillede i dag, nemlig 'homo economicus' eller det økonomiske og dermed kalkulerende menneske. I David Budtz Pedersen og Finn Collins artikel om homo economicus fokuseres især på den økonomiske videnskabs rolle og udvidelsen af dette menneskebillede til andre samfundsfærer end økonomi. I en dansk kontekst gælder det især velfærdsstaten og den offentlige administration, som gennem flere årtier har været præget af en reformbevægelse, som den britiske politolog Christopher Hood i 1991 navngav New Public Management (NPM). Men sideløbende hermed er 'homo socius' eller "det samfundsskabte menneske" (s. 65) som menneskeopfattelse også kommet til at fylde mere og mere i offentligheden, hvilket den næste artikel af Frederik Stjernfelt og Finn Collin handler om. Homo socius er lidt sværere at definere og findes i forskellige varianter, hvoraf én af de mest udbredte er opfattelsen af mennesket som nationalt orienteret, hvorfor dette udfoldes i et efterfølgende kapitel, der blot handler om 'homo nationalis'. Ellers findes opfattelsen i dag inden for både akademiske og bredere offentlige diskussioner om identitetspolitik, multikulturalisme og hele det store spørgsmål om,

hvor meget det betyder for os at tage del i kulturelle fællesskaber i et globalt samfund, der på mange måder går på tværs af kulturer.

Artiklen om *homo nationalis*, der er skrevet af historikeren Uffe Østergaard, formår både at udfolde store træk af nationalismens lange historie og redegøre for den omfattende forskning i nationalisme. Særligt relevant er problematikken med hensyn til det objektive og det subjektive i relation til nationale tilhørsforhold, der tydeligt viste sig i den historiske strid mellem Frankrig og Tyskland om området Alsace-Lorraine/Elsass-Lothringen. Tilhører vi mest af alt en nation, fordi vi for eksempel har statsborgerskab eller praktiserer en bestemt kultur, der forbindes med denne nation, eller handler nationalt tilhørsforhold snarere om, hvad vi subjektivt identificerer os med? Samtidig er Uffe Østergaards artikel et godt eksempel på, hvorledes dét at ville fortælle det hele om for eksempel nationalismens historie i en kort artikel kan være en for stor mundfuld for både forfatter og læser. Østergaard kunne derfor i stedet have nøjedes med at fokusere på nyere tids nationalismeforskning. Derefter udfoldes et noget andet menneskebillede af Finn Collin, nemlig 'homo faber' eller det arbejdende menneske. I denne menneskeopfattelses idéhistorie, hvor arbejdet både fremstilles som fremmedgørende men alligevel som en væsentlig del af det at være menneske, spiller særligt marxismen en stor rolle. Det er derudover muligt at finde elementer af dette menneskebillede i for eksempel den såkaldte 'protestantiske arbejdsetik', hvor arbejde – eller i en dansk kontekst dét at blive 'selvforsørgende' – normativt fremhæves som en vej til et lykkeligt eller i hvert fald fyldestgørende liv. Efter *homo faber* præsenteres 'homo sapiens' af Simo Køppe og Claus Emmeche som en betegnelse for det menneskesyn, der ligger i at fokusere på mennesket som især en biologisk størrelse. I den sammenhæng er det især evolutions-teoriens fremkomst og udbredelse inden for en lang række videnskabelige discipliner, hvilket har spillet en rolle og stadig gør det i for eksempel politiske diskussioner om betydningen af arv og miljø for kønsforskelle i samfundet.

Den næste artikel af David Budtz Pedersen og Frederik Stjernfelt handler om 'homo emotionalis' som en idealtype med hensyn til det følelsesbaserede menneske, der allerede blev betonet tilbage i Antikken og i moderne tid viser sig inden for både kunstneriske og videnskabelige traditioner som romantikken og vitalismen. Delvist i modsætning hertil handler den efterfølgende arti-

kel af Frederik Stjernfelt så om 'homo humanitas' som det fornuftige menneske, der i kraft af sine både erkendelsesmæssige, men også moralske og politiske kompetencer besidder rettigheder og en særlig værdighed. Dette menneskebillede blev især fremmet i oplysningstiden og diskuteres i dag i forbindelse med eksempelvis spørgsmål om menneskerettighederne og deliberativt demokrati. Der ligger en vis fremskridtstro i mange af disse forestillinger om mennesket som et fornuftsvæsen, men dette er intet at sammenligne med de visioner om fremtiden, der ofte bringes frem, når der tales om teknologiens sammensmeltning med mennesket. Dette diskuteres i det sidste kapitel om menneskebillederne, hvor David Budtz Pedersen forsøger at udlede en særlig menneskeopfattelse, 'homo deus' eller det guddommelige menneske, af den nyere tids idéer om, at den teknologiske udvikling kan føre os hen til et nyt stadie, hvor kunstig intelligens overgår den biologiske intelligens, og hvor vi smelter så meget sammen med teknologi, at det menneskelige er nødt til at redefineres på ny. Dette sidste kapitel, der lige så meget inddrager iværksættere, ingeniører og forretningsmænd som humanister og andre forskere, er således også en tydelig illustration af, at den normativitet og idealisme, der knytter sig til menneskeopfattelserne, ikke bare udfolder sig i hovederne på folk, der har siddet ved et akademisk skrivebord lidt for længe. Virkelighedens idealisme findes blandt os alle sammen.

Arenaer alle vegne

På baggrund af disse otte idealtyper bringes læseren over til del to i antologien, som handler om 'kampens arenaer', hvor disse menneskebilleder angiveligt støder sammen. Den første artikel af Rebecca Sparre Wandall, Andrea Joe Hyldig og Simo Køppe er en metodisk stringent og mere sociologisk præget udforskning af, hvad der kan forstås som forskellige samfundsfærer i det moderne samfund, og hvordan disse sfærer påvirker vores opfattelser af, hvad et subjekt egentlig er. Derigennem præsenteres nogle af de første resultater fra en omfattende og igangværende interviewundersøgelse, hvilket imidlertid virker en smule malplaceret, da undersøgelsen ikke relateres særlig meget til de menneskebilleder, som læseren lige har fået introduceret – samtidig med at læseren skal igennem et længere metodeafsnit, som ellers ikke er relevant. Claus Emmeche zoomer i den næste artikel væsentligt ind på en næsten oversat 'arena' i dag, nemlig "venskabsinstitutionen som arena" (s. 307), og hvilke menneskebilleder der har spillet en rolle for den måde, vi

opfatter og praktiserer venskab på. I den efterfølgende artikel fokuseres der ligeledes på et mere snævert felt ved at se på litteraturforskningen som en offentlig arena, men her fra grænseområderne mellem forskning og resten af samfundet. Dette gøres af Marie-Elisabeth Lei Holm og Anne-Marie Mai ud fra en tese om, at ikke blot litteratur og kunst men også forskningen i disse områder faktisk kan rykke på forestillingerne om mennesket i den offentlige debat.

Derefter følger en mere omfattende artikel af Joachim S. Wiewiura om "offentlighedens arena" (s. 359), der vedrører, hvordan offentlighed egentlig kan forstås, og hvordan den historisk set kan siges at være opstået og fremmet af eksempelvis tekniske opfindelser. Givet at de to tidligere artikler om venskab og litteraturforskning også omhandlede offentligheden, burde denne artikel egentlig stå før disse og muligvis allerførst i del to, da offentligheden på mange måder kan siges at udgøre den centrale arena for "både udkæmpelsen og udlevelsen, men også for menneskebilledernes dannelse" (s. 388), som Wiewiura udtrykker det. Til sidst præsenteres læseren for en artikel af Hans Siggaard Jensen om "pædagogikkens arena" (s. 395), som også igennem historien har været en slagplads for forskellige syn på mennesket. Noget af det mest interessante er artiklens udforskning og diskussion af, hvordan især demokratiske og økonomiske opfattelser af, hvad mennesket som 'homo socius' bør opdrages til, begge spiller en stor rolle i dag. Særligt aktuell er idéen om at anskue individer som "human kapital" (s. 410), der både kan investeres i fra virksomheders og konkurrencestatens side og samtidig opdrages til at 'investere i sig selv' ved eksempelvis at spare op fra en tidlig alder eller vælge uddannelse efter overvejelser omkring det fremtidige arbejdsmarked - en idé, som både synes fremmed og alligevel mere og mere genkendelig i en nordisk kontekst, hvor velfærdsstaten og dannelse til demokrati og medborgerskab fylder meget.

Alt i alt er det særligt i del to, man finder antologiens styrker og svagheder. De forskellige menneskebilleder, der præsenteres i antologien, er yderst aktuelle og næsten allestedsnærværende i dag, og de kan ses udfolde sig og 'kæmpe' mod hinanden inden for selv mindre områder som nutidens litteraturforskning. Men samtidig kan de ikke bare observeres empirisk som idealtyper 'derude' men må hele tiden kontekstualiseres og nuanceres for at give mening i konkrete analyser. For at kunne få læseren med er det vigtigt både at gøre

det klart, at hele området ikke kan analyseres på én gang, og samtidig at der bør skabes broer mellem de specifikke eller 'lokale' analyser, så det stadig fremstår som en sammenhængende antologi med en rød tråd. Dette er ikke lykkedes helt i dette tilfælde, hvilket blot gør det mere oplagt at forsøge sig endnu engang – måske med et bind to i forlængelse af denne antologi – med at skrive tværfagligt om 'kampen om mennesket'.

En tilbliven

Christoffer Boserup Skov

Bliv til – en filosofisk arbejdsbog

Forlaget Mindspace, 2016

149 sider.

Kr. 148,-

v/ idéhistoriker og forfatter Lise Sjøelund

Man kan blive klog af skade, blive klog på andre, og man kan blive blød i knæene, men det sidste behøver ikke at have noget med klogskab at gøre. Oftest bliver det hele dog ved det gamle, og man bliver enig med sig selv om, at det nok også er det bedste. Nogle ting skal helst forblive mellem nogle få fortrolige, og sommetider indebærer det, at man forbliver nogle fra livet - også selvom det kan medføre, at atter andre bliver lidt lange i ansigtet. Man kan blive målt og vejjet, mens man bliver lidt rød i hovedet, og man tænker, at man aldrig bliver menneske igen, men det er netop pointen i bogen her. Man skal blive til eller helt nøjagtig i bydeform "bliv til", så der er ingen vej udenom, eftersom menneskets liv er en evig tilbliven eller bliven til, og det kræver ikke bare sin mand, men ethvert menneskeligt væsen at tage dette påbud helt seriøst. *Bliv til – en filosofisk arbejdsbog* er endnu en god bog i serien "Skolen for livet", som slet ikke har noget med skole at gøre, men handler om alt det, man netop ikke lærte i skolen, fordi vi lever i en kultur, der er under konstant forandring, hvorfor der til stadighed er en del at lære. Bogens forfatter Christoffer Boserup Skov skriver godt, filosofisk og eftertænksomt.

En bog på opdagelsesrejse

Det er en bog, der går på opdagelsesrejse i vores eksistens, og den rummer et helhjertet forsøg på at indkredse den indviklede menneskelige eksistens. Der er mulighed for at tage notater undervejs i små linjerede sider, men jeg var nu mere optaget af teksten, så det er nok lidt forskelligt, hvordan man griber den del an. Det med eksistensen er ikke lige til at få fat i eller at fastholde: "Der er altså vidt forskellige forståelser og tilgange til det at beskrive og forsøge at indfange begrebet "eksistens". Det er som at tage fat om et stykke vådt hånd-sæbe; det smutter hele tiden fra en, og lige når man tror, at man har det i sin hule hånd, så forsvinder det." (s. 31) Tiden smutter også, og vi smutter med, og hele tiden er der noget, der smutter fra os, som vi gerne ville have holdt fast i, og derfor er det så vigtigt at forstå de eksistentielle vilkår og betydningen af at træffe de nødvendige valg. Det bliver vi på glimrende vis introduceret til ved hjælp af de gamle tænkere og nye eksistentialister, hvor man får en fornemmelse af, at de løfter pegefingeren og siger "bliv til". Vores eksistens kan ifølge Camus ikke begribes udelukkende videnskabeligt eller analytisk, men man er nødsaget til at føje nogle ekstra lag eller niveauer til en beskrivelse, hvis man skal holde fast i sæben bare for en kort tid. Et kunstnerisk indblik eller poesens sprog kan hjælpe os på vej til en bedre forståelse af vores liv og vores menneskelige særegenhed.

Der bliver givet et godt billede af, hvordan vores liv i værste fald kan udarte sig, og det er hvis vi tænker som kong Midas, der var vild med guld og til sidst fik det ønske opfyldt, at alt, hvad han rørte ved, blev til guld. Det skal man dog aldrig ønske sig, for så kan man ikke røre ved maden, datteren eller andet, uden at det bliver til guld, og dermed er der ingen gode varme hakkebøffer eller bankende hjerte tilbage, for alt bliver til guld af den hårdeste karat: "Kong Midas formår ikke at styre sin trang til endnu mere rigdom og guld, og det får fatale konsekvenser. Grådighed er en af menneskelivets knap så charmerende sider, og sagnet om Midas illustrerer, hvor galt det kan gå, hvis grådigheden får frit løb. Grådighed er et kendt tema i vores kultur, og vi finder det også som én af de syv dødssynder. Grådigheden opstår, når man ikke kan få nok eller stille sig tilfreds; når man konstant vil have mere, på trods af at man har rigeligt." (s. 51). Det er lidt som, når Søren Kierkegaard beskriver æstetikerens i *Enten Eller*, hvor Don Juan ikke kan få piger nok og Johannes Forføreren ikke

kan få nok af sin egen forførelsesteknik og fremtidsplanlægning med pigen som endemål, fordi fokus er på nydelse.

Filosofiens rolle

Der bliver i bogen lagt vægt på, at vi skal lære af og bruge filosofien meget mere, fordi den giver os et perspektiv, hvorfra vi kan tænke og ræsonere over vores eksistens, og det understreges, at det var man bedre til før i tiden, hvor filosofferne spillede en større rolle. Som Platon gjorde klart, så skulle den gode stat ligefrem regeres af filosoffer, fordi de havde fornemmelse for netop det gode eller det etiske, som på mange måde "fader ud" i dag til fordel for kasse-tænkning og taktiske manøvrer. Filosofien kan simpelthen give os en storartet referenceramme og ikke mindst nogle begreber og et sprog til anvendelse i diskussioner og debatter. Filosofferne evner at skabe et rum, hvor man kan komme ind til kernen af, hvad et menneske egentlig er for en størrelse, selvom det viser sig, at det faktisk ikke har en kerne, men er i konstant forandring og dermed tilblivelse. Et sådan filosofisk frirum giver også tankemæssige muligheder for undersøgelser af de menneskelige forhold og potentialer, og der er plads til masser af undren, hvilket er filosofiens særkende allerede fra Aristoteles' tid. Vi skal undre os, forundres og også gerne beundre noget eller nogen, for først da er vi på vej til at blive til og finde - om ikke svar - så nye spørgsmål, der kan lede os på vej til vores valg og ikke mindst give os viljen til at træffe disse valg. Det er vigtigt, som forfatteren forklarer, at vi først og fremmest er medborgere og ikke medarbejdere: det er ikke, hvad vi kan, men hvad vi er, der har betydning. Vi må anvende filosofien som en modvægt til det voldsomme fokus på kompetencer og kvalifikationer, så vi ikke som kong Midas hele tiden vil have mere, fordi vi tror, at vi så får et bedre liv.

Det er dejligt og befriende at læse de gamle myter, de antikke filosoffer og de nyere digtere, som til sammen giver det fokus og den indsigt i livet, som vi alle sammen kontinuerligt har brug for, hvorfor den lille bog med de store tanker må læses af enhver, der er gået ud af skolen, men har brug for skolen for livet.

Rundt om Marx

David McLellan

Karl Marx – En biografi

Informations Forlag, 2012

608 sider

Kr. 199,95

v/ Jane Straschnaja, cand.pæd.pæd.fil.

Marx var en enorm personlighed og en endnu større tænker. Alle kender hans navn og ved som minimum, at der er tale om én af historiens allerstørste tænkere.

I David McLennans biografi får vi en kronologisk skildring af Marx' liv: først og fremmest arbejdslivet, men også privatlivet bliver undervejs beskrevet, og man får på den måde et ganske grundigt indtryk af hele mennesket og den sammensatte natur, Marx tydeligvis var.

McLellan tager os med på en rejse gennem i alt ti kapitler. Her skildres Marx' jødiske baggrund og opvækst, uddannelse, ægteskab, teoretiske arbejde og publikationer, herunder og ikke mindst de verdensberømte *Det kommunistiske manifest* og *Kapitalen*. Det er i indeværende anmeldelse ikke muligt at belyse alle kapitler lige grundigt, men her skal blot indledningsvist nævnes, at læseren muligvis heller ikke vil finde alle kapitlerne lige interessante. Nogle vil kunne læses særskilt og fungerer næsten som oversigt eller opslagsværk i forhold til særlige perioder i Marx' liv. Men man kan med fordel starte fra begyndelsen og herfra arbejde sig igennem de lidt over 500 sider for at få det hele med. Der er en lethed over McLennans sprog, som med sine præcise beskrivelser uden tvivl gør det nemmere for læseren at få denne ganske udførlige indføring i det stykke historie, Marx' liv var. Lad det dog også være sagt: bogen indeholder *mange* mennesker, og dette kan virke som name-dropping, som er svær at holde styr på. De fleste personer er vigtige i forhold til den politiske og filosofiske arena. Dog er det denne anmelders mening, hvilket naturligvis står for helt egen regning, at flere sidehistorier kunne være udeladt til fordel for andre hovedhistorier, så at sige.

Men lad os starte ved begyndelsen. Marx blev født i Trier den 5. maj 1818. Hans far, Heinrich Marx, konverterede til protestantisme, ganske enkelt ud fra et ønske om ikke at ligge under for de begrænsninger, jøder på den tid var pålagt.

Da Marx er 17 år, rejser han til Bonn, hvor han indskrives på universitetet. Planen var oprindeligt, at han skulle læse jura, men Marx havde mere travlt med at nyde ungdomslivets glæder og udskejelser, hvilket i praksis vil sige, at han primært var optaget af druk og poesi, som han selv skrev en del af. Det varer heller ikke længe, før han rejser videre til Berlin, hvor han studerer historie og filosofi. Dette sker dog først efter, at han har forlovet sig med sin barndomsveninde Jenny von Westphalen.

Rent filosofisk tager Marx i denne periode også et vigtigt skridt, da han konverterer til hegelianismen. Hvor han tidligere kun havde læst fragmenter af Hegels filosofi og vel at mærke ikke brød sig om det, han læste, ændrede dette sig radikalt: "Antagelig var dette det vigtigste intellektuelle skridt, Marx foretog sig i hele sit liv. Lige meget hvor meget han kritiserede Hegel, anklagede ham for idealisme og agtede at "stille hans dialektik på benene", var Marx den første til at indrømme, at hans egen metode stammede direkte fra hans Mester i 1830'erne." (s. 34)

Har man derfor sagt Marx, har man også sagt Hegel. En væsentlig forskel mellem Marx og Hegel er dog værd at understrege, eftersom Marx i generel forstand forkastede Hegels begreb om ånden: "Således omdannedes det hegelske forhold mellem Ånd og verden til Marx' begreb om menneskets forhold til sin sociale eksistens. Ifølge Marx forholdt Hegel sig alene til menneskets mentale virksomhed, dvs. til sine ideer, og selv om de var vigtige, var de i sig selv betragtet ikke i stand til at forklare sociale og kulturelle forandringer." (s. 146).

I april 1841 modtager Marx sin doktorgrad i filosofi, og han vælger herefter en journalistisk karrierevej. Marx bliver blandt andet redaktør for Rheinische Zeitung, men allerede i 1843 bliver avisen forbudt og nedlagt. Dette kom imidlertid som en lettelse for Marx, der ikke følte, at han kunne udvikle sine tanker i Tyskland og derfor traf beslutning om at ville emigrere. Marx flyttede nu til Paris – og dermed starter bogens kapitel to.

Tiden i Paris er skelsættende for Marx. Det er i denne periode, at han beslutter sig for mere indgående at studere Hegels politiske filosofi, og Marx retter kritik og anklage mod religionen og anser denne kritik som nødvendig, idet: "Kritikken af religionen tager menneskets illusioner fra det, så det kan tænke, handle og forme sin egen realitet som et illusionsbefriet menneske, der er kommet til fornuft..." (s. 104). Det er også i denne periode, at Marx formulerer sine økonomiske teorier, og han indkredser gennem sin økonomipolitik henholdsvis klassesamfundet og kapitalismen.

"Men vor tidsalder, bourgeoisiets tidsalder, udmærker sig ved, at den har forenklet klassemodsatningerne. Hele samfundet spaltes sig mere og mere i to store fjendtlige lejre, i to klasser, der står i direkte modsætning til hinanden: bourgeoisiet og proletariatet." (Engels, F. & Marx, K., 2004: *Det kommunistiske manifest*, s. 16).

McLellan er bogen igennem god til at veksle mellem beskrivelser af den faglige Marx og den private Marx. Læseren er med, både når det går godt, såvel som når det går mindre godt eller rent ud sagt elendigt. I 1843 sker der imidlertid det lykkelige, at et ægteskab omsider indgås mellem Marx og Jenny. Dette sker den 19. juni 1843, og Marx er meget forelsket: "Uden at romantisere kan jeg godt afsløre, at jeg er forelsket fra isse til sål og så seriøs, som man kan blive." (s. 76). McLellan tegner et billede af en Marx med store armbevægelser, og læseren er aldrig i tvivl om den store personlighed, han var – både fagligt og privat. Han var passioneret og brændte for det, han foretog sig og den situation, han befandt sig i: lykkelig såvel som ulykkelig.

Der kan fremhæves meget fra tiden i Paris, men helt centralt skal nævnes, at Marx knytter det vigtige og livslange venskab med Friedrich Engels. Et nært venskab som blandt andet udmønter sig i *Det kommunistiske manifest*. Derudover kom Engels til at blive en økonomisk støtte for Marx gennem årene, noget der for så vidt ikke afstedkom ligeværd mellem de to mænd, og på alle måder blev et dyrt bekendtskab for Engels. Ikke desto mindre: de blev nære venner, privat og fagligt, og var hinandens livsledsagere, kan man vel med rette sige. McLellan beskriver, hvordan de to mænd havde det til fælles, at de begge havde haft en tryk middelklasseopvækst. De havde også en fælles begejstring for poesi. Men deres venskab var i høj grad først og fremmest baseret på forskelligheder:

"Marx' styrke lå i hans abstraktionsevne, han havde grundigt tilegnet sig den hegelske metode (...) Engels var altid i stand til at levere en syntese, han skrev hurtigt og klart og til tider med en dogmatik, der var fremmed selv for Marx. Også i deres livsmåde var de yderst forskellige. Engels var altid fnugfri i sin påklædning, hans arbejdsværelse var uvægerligt ryddeligt og ordentligt, og han var nøjagtig, kontant og troværdig i pengesager. Marx var sjusket i sin påklædning, hans arbejdsværelse udviste en kaotisk orden, og han sløse med sine penge. Desuden var han grundlæggende et familiemenneske, hvor meget han end undertiden beklagede det. Engels, derimod, var dameglad, og selv om han kunne have langvarige forbindelser, holdt han sig fra giftemål." (s. 153).

Ved at beskrive Engels, beskriver McLellan automatisk også Marx og får på den måde vist, at nok var han en uovertruffen tænder i særklasse, men han var også blot et menneske. McLellan får Marx 'ned på jorden' så at sige, og han lykkes godt med sit foretagende. Vi får øje på mennesket bag teorierne og abstraktionerne. Ofte sympatiserer man tillige en hel del med ham, idét han og familien så rigeligt blev tildelt deres andel af lidelser. Andre gange er det svært ikke at føle frustration over, hvor ansvarsløs han var rent økonomisk.

I 1845 flytter Marx og familien til Bruxelles, og denne tid skildres i bogens kapitel tre. Det bliver til tre år i Bruxelles og her afgiver Marx sit preussiske statsborgerskab. Perioden præges af Marx' fortsatte studie af økonomi og politik og er en produktiv tid. Privat er det også en lykkelig tid for Marx og familien. Kapitlet beretter dog også om landsforvisning og diverse stridigheder.

Således modtog Marx den 3. marts et påbud om at forlade Belgien, og han ender i Köln den 10. april. Jenny og børnene følger tre måneder senere efter ham. I Köln bliver Marx chefredaktør for avisen *Neue Rheinische Zeitung*, som dog bliver lukket ned af censur. Kapitlet beskriver en hel del drama, som udmønter sig i, at Marx fik besked på at forlade preussisk jord, og alle øvrige redaktører af avisen blev sendt i landflygtighed eller truet med arrestation. Da avisens sidste oplag udkom, stod der på forsiden en meddelelse fra redaktørerne til arbejderne i Köln, som sluttede: "Det sidste ord fra *Neue Rheinische Zeitung* vil altid og overalt være: arbejder-klassens frigørelse." (s. 251).

Bogens kapitel fem handler om London: byen, hvor Marx skulle ende med at blive resten af livet. I London bliver Marx og familien på alle måder hårdt prøvet, og Engels må redde familien mere end én gang økonomisk. Alligevel står det i perioder meget slemt til, og bogen skildrer de hårde tider, særligt da familien bor i Dean Street, som nok var et klart lavpunkt af tarvelighed og fattigdom. De manglede mad, de manglede varme, og de manglede plads. I bogen beskrives, hvordan Marx er nødsaget til at låne penge for at kunne begrave sin lille datter. Senere må han pantsætte sin frakke for at have råd til at købe papir.

I perioder var Marx' indtægter ganske store, men det er tydeligt, at både Marx og Jenny intet begreb havde om økonomisk sans; pengene havde det med at forsvinde. Desuden påpeger McLellan, at meget tydede på, at det var overordentligt vigtigt for Marx at holde facaden udadtil, hvilket uden tvivl har kostet mange ressourcer; noget han vel at mærke på ingen måde havde under de personlige, økonomiske kriser.

Det absolut hårdeste i Dean Street-perioden var dog tabet af deres elskede og eneste søn, Edgar. Han blev otte år.

Kapitel seks "Økonomien" indeholder en gennemgang af *Kapitalen*, herunder ikke mindst Marx' begreb om merværdi, og man må absolut medgive, at McLellan er grundig. Dette kapitel kan med fordel læses alene, såfremt man primært er interesseret i dette område af Marx' teorier. I september 1867 udkom *Kapitalen, Kritik af den Politiske Økonomi*, bind 1: *Kapitalens Produktionsproces*. En enorm begivenhed – og Karl Marx' store arv.

På privatfronten beretter kapitlet om, hvordan Jenny rammes af sygdom, som skal vise sig at blive et vendepunkt i hendes liv. Diagnosen lyder på kopper, og sygdommens langtidsvirkninger var voldsomme. Hun blev meget døv, og hendes hud blev skæmmet af røde blærer. Hendes ellers så fine skikkelse ændrede sig, og hun beskrev efterfølgende sig selv som en 'krydsning mellem et næsehorn og en flodhest'.

Kapitel syv handler om de politiske stridigheder i Internationalen og herefter følger kapitel otte, "Det sidste tiår", og beskriver, som titlen antyder, en tiltagende svækket Marx og hans sidste år. Selvom sygdom hindrer Marx i sit

arbejde, er det alligevel under denne periode af sit liv, at han skrev det, der senere blev kendt som *Kritik af Gotha-programmet*.

Jenny dør i december 1881, efter længere tids sygdom. McLellan beskriver, ganske hjerteskræende, hvordan tid, alderdom og sygdom tvang Marx og Jenny fra hinanden. Således beskrevet af deres datter, Eleanor: "Og de to, der var så vant til hinanden, som stod hinanden så nær, kunne end ikke være sammen i samme stue. (...) Jeg skal aldrig glemme den morgen, hvor han følte sig stærk nok til at gå ind til mor. Når de var sammen, var de atter unge – hun en ung pige, og han en ung elsker, begge på livets tærskel, ikke en gammel mand hærget af sygdom og en gammel døende kvinde, der blev skilt fra hinanden for altid." (s. 502).

Den 14. marts 1883 dør Karl Marx.

Slutteligt følger kapitel ni, "Epilog", som bringer syv beskrivelser af Marx fra personer, der kendte ham personligt, og bogens tiende og sidste kapitel, "Arven fra Marx".

I en tale ved Marx' grav, som Engels holdt for nogle få trofaste venner, sagde han: "Hans navn vil leve videre i århundrederne, og det samme gælder hans værk." Man må på alle måder sige, at Engels fik ret i denne forudsigelse. Vi kommer ikke udenom Marx og hans varige betydning og indflydelse. Med sin syntese af filosofi, økonomi og historie har han givet os nye måder at anskue livet på. Han har påvirket vores menneske- og samfundssyn og må siges at have åbnet vores øjne og sind gennem sin kritik af det kapitalistiske systems uretfærdigheder. Marx drømte om afskaffelsen af ejendomsretten og et klasseløst samfund, og han var en sand forkæmper for frihed og lige rettigheder. Alt dette beskrives i denne biografi og kan ikke undgå at efterlade læseren en smule stakåndet, berørt og imponeret. Bogen kan anbefales til alle, som har interesse i at komme ind i hovedet på en af de største tænkere nogensinde i historien. McLellan er grundig, dygtigt beskrivende og fortællende. Fremstillingen kan muligvis virke en del opremsende, men kan forsvares ved, at det vel nærmest er umuligt *ikke* at gøre, eftersom Marx' liv bestod af alle disse begivenheder, tanker, teorier, mennesker og faglige konflikter. Alt sammen med en tro på revolutionen lige om hjørnet. Bogen er absolut læse-

værdig og - trods sine mange sider og egentlig tunge stof - forbløffende nem at komme igennem.

Litteratur

Engels, Friedrich & Marx, Karl 2004: *Det kommunistiske manifest. Den tyske ideologi*. DET lille FORLAG, 2004, 1. oplag 2004, 2. oplag 2009

Karl Marx' lagen over hovedet

Ronan de Calan & Donatien Mary

Karl Marx' genfærd

Forlaget Mindspace, 2012

64 sider

Kr. 88,-

v/ Andreas Beyer Gregersen

Karl Marx' genfærd er en hyggelig og lunefuld billedbog, som giver et fint indblik i den store tænker og kritiker Karl Marx (1818-1883) samt hans gennemtrængende analyse af kapitalismen, markedet og klassekampen. Bogen kan læses selv fra cirka otte-tiårsalderen, selvom både billeder og tekst kan formidles for et endnu yngre publikum, hvis der blot tages højde for, at det er barske sager, som der både skrives og tegnes om. Klassekampens historie og Marx' analyser handler om arbejdere på randen af sultedøden, om blodige kampe mellem maskinstormere og soldater samt om en ligestyldighed hos 'Das Kapital'. Men alligevel formår filosofen Ronan de Calan samt forfatteren og illustratoren Donatien Mary, der begge er fra Paris, at underholde læseren undervejs og særligt med de flotte illustrationer at gøre denne lille bog til ikke blot en udmærket introduktion til Karl Marx for børn og unge, men også til en anderledes oplevelse for de barnlige og socialt indignerede sjæle i alle aldre, der måtte læse med.

Bogen begynder med en flot illustration af Marx, der med et lagen over sig svæver over det europæiske borgerskab, der er skræmt af dette spøgelse, der går gennem Europa. Derefter følger en præsentation af Karl Marx skrevet i

første person, hvor han beskriver sig selv som en "hare", der må skjule sig under et lagen, fordi han er jaget vildt af alle Europas lande (s. 6). Og med Marx i hånden kastes læseren direkte ud i "historien om klassekampen", som i denne bog begynder i den tyske region Schlesien, hvor nogle bønder ikke længere kan sælge deres korn på markedet, fordi en række bønder fra Westfalen har fået landbrugsmaskiner og derfor kan sælge til en lavere pris, hvilket for manden på markedspladsen blot er "Markedets lov" (s. 8). Denne lov møder de fattige bønder igen og igen, hvorfor de via en nomadisk tilværelse til sidst ender i byen og hos de nye store fabrikker for at søge arbejde som en del af proletariatet. Allerede her antager historien karakter af et eventyr med gentagne prøvelser og remser som den førnævnte "Markedets lov", hvilket selv for undertegnede vakte en vis barnlig glæde. Historien ender dog ikke umiddelbart godt, da vævere på en lagenfabrik ender med at blive presset så meget i løn og arbejdsvilkår, at de i vrede stormer fabrikken som maskinstormere og derefter bliver skudt på af soldater. Dette beskrives af Marx selv i denne historie som en begivenhed, som han selv var vidne til som ung filosofistuderende, og at det blev afgørende for hans løfte til sig selv om, at han ville vie sit liv til "at bekæmpe alt, hvad der ydmyger, slavebinder, nedbøjer og mishandler mennesker" (s. 25).

På dette sted i bogen bliver det også tydeligt for den lidt mere kritiske læser, at det er en særdeles positiv fremstilling af Marx' liv, tænkning og virke. Som der også selv står på bagomslaget, nærer Ronan de Calan således ikke overraskende en "beundring uden grænser" for Karl Marx. Men særligt fordi værket henvender sig til børn og unge, kunne det have klædt historiefortællingen og den pædagogiske præsentation af Marx' samfundsanalyser med lidt mere kritisk distance eller i det mindste bare tvivl om, hvorvidt det hele nu passede så godt sammen i denne klassekampens historie. Men til gengæld formår de Calan og Mary at slippe afsted med under historiefortællingen også indskudt at introducere nogle ellers rimeligt komplicerede begreber såsom bytteværdi, arbejdsdeling, generel ækvivalent og dét at sælge sin arbejdskraft som vare, hvilket i sig selv er imponerende for en billedbog på blot 64 sider. Efter nogle af disse præsentationer introduceres *Das Kapital* (s. 29) som en personifikation af den herskende klasse og samtidig en konkret fabriksejer, der diskuterer med Marx og arbejderne om den retfærdige fordeling af produktionsmidlerne og ejendom i samfundet. Denne del af bogen er

særlig interessant, fordi den ikke bare handler om samfundsanalyse men også involverer refleksioner over principper og værdier for, hvad der i det hele taget er et godt samfund – refleksioner, der sagtens kan tages op i en eftertænksom dialog mellem barn og voksen bagefter eller under læsningen.

Tingene sættes virkelig på spidsen til sidst i den endelige diskussion mellem *Das Kapital* og en kritisk arbejder, hvor fabriksejeren hævder, at det kun er det nuværende system, som kan skabe overflod, hvortil arbejderen svarer: "Overflod over for lighed. Men overflod for hvem? Tænk lige over det" (s. 56). Bogen slutter dernæst en smule brat med, at læseren får at vide, at den politiske og faglige organisering nu er begyndt, og at Marx må videre i sin færd med at få hele verden til at tilslutte sig hans "radikale løsninger" (s. 61) med hensyn til kommunisme og afskaffelse af privat ejendom, hvilket vi ellers ikke hører så meget til i bogen. Men som en lille krølle på eventyret får læseren en stump af Marx' lagen, der er fremstillet af væverne fra Schlesien, og som skal minde én om hans løfte - et løfte, der muligvis også kan engagere fremtidige generationer i kampen for social retfærdighed, om end der nok skal mere end en stump lagen til for dette.

Den personlige eksistens

Luigi Pareyson

Eksistens og person

Aarhus Universitetsforlag, 2011

384 sider

Kr. 349,95

v/ idéhistoriker og forfatter Lise Sjøelund

Ordet eksistens anvendes hyppigt, og det kommer af det latinske *existentia*, der kan oversættes med fremtræden. I dag grunder man fortsat over såvel menneskets som Guds eksistens, og ens blotte eksistens kan pludselig få et stort fokus. Vores eksistens kan afhænge af mange ting, også selvom man er en af de stille eksistenser. Ens eksistensform kan ofte bygge på ens eksistensgrundlag eller eksistensvilkår, og måske er der også en præeksistens, som man

kan grunde lidt over. Til tider kan man komme ind i en hel eksistenskamp, men det kan tillige give nye eksistensmuligheder, og man oplever samtidig en form for eksistensberettigelse. Det gode ved den eksistensinteresse er, at eksistensfilosofferne og eksistentialisterne får såvel en øget opmærksomhed som en renæssance. Det også tilfældet med bogen *Eksistens og person* og manden bag bogen Luigi Pareyson, der med en stor læzerskare og med et interessefelt, som i den grad bliver udvidet. Det er en fantastisk bog, men man skal være frisk og udhvilet, når man kaster sig over den, og de små og tætte bogstaver hæmmer læsningen noget for sådan en i min alder med dårligt syn, men temaerne, emnerne og pointerne er enestående, så man må igennem den.

En eksistentialistisk ontologi

Pareyson er italiener og en af dem, der introducerede eksistentialismen i Italien, men han er også en af dem, som ikke så mange får øje på, hvilket er beklageligt. I bogen *Eksistens og person* får vi nemlig en grundig indføring i en eksistentialistisk ontologi, og det vil sige et fokus på mennesket i relation til dets væren, men også som et egentligt væsen. Der er smukke henvisninger til Sartre og Kierkegaard, og man nyder at få de eksistentielle perspektiver ridset op. Modalitetskategorierne bliver forklaret indledningsvist: "Hvis vi i øvrigt tager de tre modalitetskategorier i betragtning (mulighed, virkelighed og nødvendighed), så vil man ikke sent bemærke, at af disse er den vigtigste virkeligheden, der for resten også er den mest uforklarlige og mystiske. Muligheden, forstået som resultatet af en retrospektiv udvidelse af aflastning af virkeligheden, trænger sig ind på denne og foregriber den; nødvendigheden er en form for tyngende virkelighed, der hviler og insisterer på sig selv." (s. 27). Så er vi ganske godt i gang.

Det er en periode på 40 år, som bogen spænder over, så man forstår de dybe, intense og omfangsrige indsigter, som forfatteren strør gavmildt om sig med. Bogen rummer en glimrende gennemgang af professorens filosofi, og professoren her er Hegel, som både Kierkegaard og Feuerbach boksede en hel del med, og filosofen, her forstået som en professor, er netop en abstrakt tænker, der forklarer virkeligheden som værende opløst i tanken. Og filosofen er en forsonende tænker, der retfærdiggør nutiden, som han tilsyneladende har ladet fortiden kulminere i, hvilket man kan og ikke kan lade være med at tænke en hel del over. Under alle omstændigheder bliver det slået fast, at det

hele handler om at tænke og eksistere på samme tid, hvilket man så også bliver nødt til at tænke lidt over. Eksistens er dog, når alt kommer til alt, en bevægelse, temporalitet og stræben, som vi kommer frem til via Kierkegaards tankegods, hvor det slås fast, at vi altid er undervejs og aldrig når til et fast facit eller en endelig destination. Det endelige og uendelige, menneske og Gud, timelighed og evighed er konstant på spil og spiller deres modsætninger op imod hverandre.

Hjertets filosofi

Det beskrives så vist om de modsætningspar: "Mens lidenskab for Kierkegaard er dét, der giver sig til kende i dialektikken mellem endelighed og uendelighed, tid og evighed, og er en dialektik, der er blottet for mediation, fordi den realiseres i øjeblikket, og dermed er tro, opgave, valg, interesse, så er den uendeliggjorte endelighed hos Feuerbach sanselighed, affekt, kærlighed, liv, kød og blod, følelse, nydelse, behov, vital spænding eller kort sagt alt det, man kan sammenfatte under fællesbetegnelsen "hjerte". (s. 56). Det er svært at forestille sig en fornemmere måde at udtrykke sig på, og det er også det, der gør den tykke og tunge bog så tiltalende. Hjertet er med, og det springer ud fra og ind imellem linjerne, så man trods lidt hjertebanken må læse videre. Som det ligeledes bliver anført sidst i bogens lange efterord, så kan man med både Kierkegaard og Pareyson sætte sig ned og tvivle i ro og mag en søndag eftermiddag endda med avisen på skødet, eftersom det modsatte af tro ikke blot er tvivl, men simpelthen fortvivlelse. Desuden er det oplagt, at der heller ikke eksisterer en eksistentiel fortvivlelse, uden at den rummer en mindste-dimension af ledsagende tvivl, og sådan kan man tvivle og fortvivle på skift, men tvivlens mulighed fører én et ganske godt skridt videre i éns fortvivlede forsøg på at eksistere. Intet bliver overladt til tilfældighederne, og alt bliver berørt og beskrevet, så det er meget vellykket.

Derfor er det vigtigt, at man får købt eller lånt den store bog om eksistens og person og sætter sig velbehageligt i en behagelig lænestol med en del sort kaffe ved sin side, så man kommer godt i gang og godt igennem den kloge bog med de mange fine pointer. Vi må have noget mere italiensk eksistensfilosofi.

Verden er død, længe leve filosofien!

Markus Gabriel

Hvorfor verden ikke findes

Forlaget Philosophia, 2018

231 sider

Kr. 179,-

v/ David Larsson, Formand for Dansk Selskab for Filosofisk Praksis. Email: david@filosofiskpraksis.dk

Verden findes ikke og det er gode nyheder, forsikrer Markus Gabriel i bestselleren *Hvorfor verden ikke findes*, som efter at have taget Tyskland med storm nu foreligger i dansk oversættelse. I en hæsblesende strøm af videnskabskritik, erkendelsesteori og kulturanalyse føres vi frem til den forbavsende konklusion, at alting undtagen verden eksisterer – og at enhjørninger på bagsiden af månen er en vigtig del af forklaringen.

Verden fundet og forsvundet

Der er fart over feltet i Markus Gabriels filosofiske tour de force *Hvorfor verden ikke findes*, som meget passende tager sin begyndelse i en togvogn – pudsigt nok et sted i Jylland i retning mod Aarhus (s. 25). Siddende mellem halvslumrende danske pendlere igangsætter Gabriel en tankerække, som fører ham selv og læseren på tankeflugt forbi tv-serier, hekse, Hollywood-produktioner, dagligstuer, kommunekontorer og andre hverdagsfænomener, som alle understøtter bogens overordnede udsagn om, at verden ikke eksisterer. Der eksisterer uendeligt meget, understreger Gabriel, men hvis vi udelukkende fortolker vores virkelighed igennem fysiske formler eller matematiske ligninger, kommer vi aldrig til at forstå hverken tingenes egen sandhed eller menneskets plads i universet. Til det formål har vi brug for filosofierne, kunstnerne og digterne til at forstyrre vores verdensbillede, så vi kan komme nærmere os selv og vores søgen efter svar. Hvis det lyder som et ambitiøst projekt, er det ikke ramt helt ved siden af. Men med en pædagogisk blanding af popkulturelle iagttagelser, videnskabskritisk polemik og filosofisk brobygning, når Gabriel ganske overbevisende i mål.

Hvorfor verden ikke findes er den første af Markus Gabriels mange bøger, som er oversat til dansk, så det er ikke overraskende, at han for de fleste danskere stadig er et ubeskrevet blad. Begejstringen for den unge filosofiprofessor er dog anderledes tydelig syd for grænsen, hvor hans ekstreme produktivitet og hvasse kritik af koryfæer som Jürgen Habermas og videnskabens darling Stephen Hawking igennem det sidste årti har kastet stor medieopmærksomhed af sig. Alene det faktum, at Gabriel i en alder af bare 29 år blev Tysklands yngste filosofiprofessor nogensinde, vidner om, at vi har at gøre med en usædvanligt ambitiøs tænker, som tilmed lægger en imponerende arbejdsiver for dagen. Overfladisk set er den mest nærliggende sammenligning med Gabriels kometkarriere vel derfor landsmanden Friedrich Nietzsche, der som bekendt kun var 24 år, da han blev tildelt professoratet i klassisk filologi ved Universitet i Bern. Der ophører alle sammenligner dog også, for her 10 år senere er der intet, der tyder på, at Gabriel, på trods af sin arbejdsmani, er ved at miste grebet om virkeligheden – snarere tværtimod.

I stedet for et personligt sammenbrud fremstår Gabriels tese om, at verden ikke eksisterer, som et klarsynet modsvar til konstruktivismens og naturvidenskabens mangeårige forsøg på at opstille et ultimativt verdensbillede, som én gang for alle kan kortlægge kosmos. Konflikten mellem de to tilgange er dog dømt til at mislykkes, pointerer Gabriel, da de hver især bygger på den falske præmis, at verden overhovedet eksisterer. Naturvidenskabernes metoder kan ikke beskrive verden i sin helhed, ganske enkelt fordi de ikke indfanger hverdagslivets abstrakte og konkrete genstande såsom nationalstater, fremtiden, dagdrømme og tal. Omvendt går konstruktivisterne lige så galt i byen, når de hævder, at objektive kendsgerninger ikke findes. Kigger vi på den samme genstand, et hus for eksempel, findes det ifølge Gabriel både som fysisk genstand, men i ligeså høj grad også som både dit og mit individuelle perspektiv på det. Denne tredje position, som altså favner både den objektive virkelighed og vores subjektive oplevelse, udgør hjørnesteinen i Gabriels eget filosofiske projekt, som han kalder "den nye realisme". For at forstå, hvad det nærmere indebærer, inviterer han os med på en tankerejse til månen.

Enhjørninger på månen

Da et kinesisk månefartøj for nyligt kunne sende de første billeder nogensinde hjem til Jorden fra månens bagside, var det som forventet det samme, golde

stenlandskab, som vi kendte fra forsiden, der mødte vores øjne. Efter at have læst Markus Gabriels bog kunne man ellers for et øjeblik være blevet fristet til at tro, at der måske galopperede enhjørninger rundt deroppe. For selvom verden ikke eksisterer, er det ikke ensbetydende med, at intet eksisterer. Tværtimod, påpeger Gabriel, forholder det sig sådan, at alting eksisterer *undtagen* verden. Dette udsagn er langt fra så selvmodsigende (eller for den sags skyld kontroversielt), som man først skulle tro. For det, som Gabriel vil frem til, er, at idéen om verden, uanset hvordan vi vender og drejer den, er behæftet med så alvorlige epistemologiske og ontologiske fejlslutninger, at vi lige så godt kan undvære den. Læsere som er fortrolige med den fænomenologiske tradition vil kunne genkende flere af grundidéerne i Gabriels analyse, selvom han af uvisse årsager undlader at benytte dens distinktioner og begreber i større omfang. Han fremhæver dog Heideggers værensanalyse som en væsentlig inspirationskilde i sin tænkning, blandt andet når han i sin kritik af naturvidenskaben og konstruktivismen bemærker, at verden hverken er "helheden af ting eller helheden af kendsgerninger, men det domæne, som alle de domæner, der findes, forekommer i" (s. 52). Dermed påpeger han det uløselige problem, som kendetegner begge positioner: den ontologiske kategori, som vi til daglig kalder "verden", kan aldrig erfares i sin helhed, fordi den ikke selv findes nogen steder i verden. Verden er ikke et "noget", som vi kan erfare eller gøre til genstand for videnskaben. Den kan ikke træde frem og præsentere sig for os på samme måde som lyden af gadetrafik, synet af en slidt lænestol eller smagen af chokolade kan, ganske enkelt fordi den ikke har en baggrund at træde frem fra. Forsøger vi at træde et skridt tilbage for at overskue verdensaltet, havner vi derfor i bedste fald i en blindgyde af abstraktioner, som aldrig kan gengive den mangfoldighed af sanseindtryk, dagdrømme, følelser og forestillinger, der kendetegner den livsverden, som vores eksistens udspiller sig i hver eneste dag.

Dette ontologiske virvar omfatter for Gabriel således også hekse, lyserøde elefanter og enhjørninger, som i hans udlægning er lige så virkelige som neutroner, månekratere og sorte huller. Forskellen på førstnævnte og sidstnævnte type fænomener er ifølge Gabriel blot, at de tilhører forskellige genstandsdomæner. Selvom enhjørninger for eksempel aldrig har eksisteret som biologiske væsner, har de dog i århundreder eksisteret i børns fantasi, i middelaldermyter og senest som stjernen i *My Little Pony*-universet. Påstår man hård-

nakket, at enhjørninger ikke eksisterer, præsterer man derfor ifølge Gabriel både at forville sig ind i et forkert genstandsdomæne og at modsige sig selv, (fordi man jo som minimum må anerkende eksistensen af enhjørninger i ens egen fantasi for at kunne lave udsagnet). Sagt med andre ord: Betragter man virkeligheden med naturvidenskabelige briller, er det tydeligt for enhver, at enhjørninger ikke eksisterer, for de findes jo ikke i *universet*, som er videnskabens primære genstandsdomæne. Spørger man derimod en syvårig om enhjørninger eksisterer er svaret et andet, for enhjørninger findes jo tydeligvis i genstandsdomænerne "fantasivæsner" eller "*My Little Pony*". Dermed er vi nået ind til kernen i Gabriels argument: I stedet for at betragte os selv som beboere i en relativt velordnet virkelighed, er det langt mere retvisende at beskrive os som rejsende i et virvar af sådanne sammenflettede genstandsdomæner.

Fakkelbærere og videnskabsfetichister

En vigtig konsekvens af Gabriels konklusioner er, at filosofien og videnskaben har en ligeværdig eksistensberettigelse, så længe de holder sig inden for kridtstregerne af deres egne genstandsdomæner. Det er klart for enhver, at en filosof, der udtaler sig om universets love, hurtigt vil komme på afveje, men det samme gør sig gældende for videnskabsmanden, som forsøger at beskrive kærligheden, etikken eller kunsten udelukkende igennem formler. Videnskaben indtager dog ifølge Gabriel efterhånden en så altdominerende rolle i samfundet, at vi automatisk forventer, at den vil give os svarene på alting – inklusiv det, som altså ligger uden for dens genstandsdomæne. Dette skyldes ifølge Gabriel ikke så meget videnskabens egne fortræffeligheder, men bør snarere tilskrives menneskets behov for at dulme angsten ved at leve i en uforklarlig verden. Som han tørt bemærker, er det "lettere at leve med den tanke, at tingene allerede er velordnede, end med den tanke, at vi igennem samfundsmæssigt samarbejde må sikre, at alting ikke bryder sammen" (s. 151). Så længe vi søger svarene uden for os selv, vil institutioner og enkelt-individer blive ophøjet som indehavere af overjordiske sandheder. Middelalderens præsteskab nød samme tvivlsomme status, bemærker Gabriel kynisk og påpeger, at vi i dette lys dybest set kun bør adskille fortidens og nutidens alvidende lærde ved, at tidligere "talte han latin, i dag taler han matematik" (s. 157). Uanset hvad man måtte mene om Gabriels lacanianske analyse af videnskaben, har han fat i en vigtig pointe: Videnskaben skal til hver en tid forvalte

den tillid, som mennesket i sin eksistentielle afmagt viser den, med ansvarlighed, ydmyghed og en erkendelse af sine egne begrænsninger.

I Gabriels øjne er der dog desværre alt for mange videnskabsfolk, som falder for fristelsen til at ophøje sig selv som sandhedens fakkelbærere. Særligt Stephen Hawking får en skarp kritik med på vejen af Gabriel, som simpelthen mener, at Hawking er "stærkt overvurderet som tænker" (s. 53), primært fordi Hawking ikke har indset, at hans livslange forsøg på at indkapsle verden i en altomsluttende teori ikke er andet end en domæneoverskridelse af samme art som beskrevet ovenfor. Bærer man en hammer, ligner alt et søm, og er man videnskabsmand, ligner alt fysik, lyder Gabriels noget forsimplede diagnose (s. 54). Bag de hårde ord fornemmer man dog en dybereliggende omsorg for videnskaben, som Gabriel mener bør beskyttes fra vores ubevidste forventninger om, at den skal kunne forklare alting (s. 105). Her ligger også en vigtig opgave for filosofien, for ligesom videnskabens formål i sidste ende er at undersøge universet, er det filosofiens rolle at få os til at tænke over, hvad det vil sige at være menneske. En effektiv måde at gøre det på, konkluderer Gabriel, er ved at forskubbe de begrebskategorier, vi spejler os i til daglig. Og findes der et bedre sted at starte, end ved at stoppe op og tænke en ekstra gang over om verden, som du troede, du kendte, virkelig eksisterer?